

Kolozsvár önkormányzata a dualizmusban

<https://erdelyikronika.net/2018/12/kolozsvar-onkormanyzata-a-dualizmusban>

Írta Ferenczi Szilárd

A dualizmus kori Magyarországon a törvényhatóságoknak két csoportja létezett: a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok. Közigazgatási hatáskör és szervezet tekintetében a vármegyék egyöntetűek voltak, a törvényhatósági joggal felruházott városok viszont egymás közt is lényeges eltérést mutattak, ami a szervezetet, a jogkört és a kormányzathoz való viszonyt illette. A törvényhatóságok működését szabályozó törvények az 1870-es évi XLII. tc. és az 1886-os évi XXI. tc. voltak, utóbbi előbbi hatályon kívül helyezte, s a törvényhatóság önállóságát a főispáni hatáskör jelentős kibővítésével alaposan megnyirbálta, aki ettől kezdve jogot kapott arra, hogy amennyiben az állam érdekei megkívánják, közvetlenül rendelkezék a közigazgatás tisztviselőivel, tevékenységüket felülvizsgálja, s a rendőrfőkapitányt is maga nevezze ki.

Az 1886-os törvény a törvényhatóságok hármas hatáskörét szabta meg: gyakorolták az önkormányzatot, közvetítették az állami igazgatást, ugyanakkor közérdekű országos ügyekkel is foglalkozhattak. A törvényhatósági bizottság létszáma a törvényhatósági jogú városokban nem lehetett 48-nál kevesebb és 400-nál több.

Az 1870:XLII. törvénycikk előírásait minden törvényhatóság önmagára alkalmazva letárgyalta, elfogadta, kihirdette és nyomtatásban megjelentette (*Törvényhatósági szabályrendelet*). Kolozsvárt az 1873. január 29-i közgyűlésen fogadták el, és még ugyanazon év során nyomtatásban is megjelent. Az 1886:XXI. törvénycikket a város törvényhatósági bizottsága az 1887. december 17-i folytatólagosan tartott közgyűlés 234., és az 1888. június 4-i folytatólagosan tartott közgyűlés 124. jegyzőkönyvi száma alatt fogadta el és szavazta meg. A belügyminiszter jóváhagyását követően 1888-ban nyomtatásban is megjelent, és pár apró módosítással a korszak végéig ennek alapján működött a város önkormányzata.

A törvényhatósági bizottság hatásköre kiterjedt a városrendészetre, városigazgatásra, a városi hivatalok, iskolák és egyletek felügyeletére, felállítására és megszüntetésére, pénztárak és pénzalapok kezelésére, pótdók, vámok és illetékek megállapítására, kivetésére és beszedésére, a város területén állomásozó katonai egységek elszállásolására, a hivatalnokok munkájának felügyeletére, stb.. Minden hónap huszadik napja táján (július és augusztus kivételével) rendes közgyűlést, alkalomadtán (nemzeti ünnepek, nemzeti gyász, fontos évfordulók alkalmával)

rendkívüli közgyűlést hívtak össze, két rendes ülés között eltelt időben a tanács, a közigazgatási bizottság és a szakbizottságok ülésein készítették elő a közgyűlés döntését igénylő ügyeket.

Törvényhatósági jogú városokban, így Kolozsváron is a főispán, akadályoztatása esetén a polgármester elnökölt a közgyűlésen. Az 1886-os törvény bevezette a kormány által gyakorolt megsemmisítési jogot a törvényhatóságok határozataival szemben, és kizárta az önkormányzat felirati jogának gyakorlását egyik-másik kifogásolt kormányintézkedés végrehajtása előtt. A városi vagyon kezelését a községi törvény előírásai szerint szabták meg, mely intézkedés ugyan a jövedelmek megóvását célozta a túlzott mértékű spekulációkkal szemben, de a számtalan megkötéssel egyszersmind rugalmatlanná tette a fejlettebb városok háztartását.

Kolozsvár lakossága az 1881-es évi népszámlálás szerint (Felek községgel együtt) 29 923 lelket számlált, és a törvény értelmében 250 lakosra egy törvényhatósági bizottsági tagot állíthatott. A városi szabályrendelet 3. §-a alapján Kolozsvár törvényhatósági bizottsága a város lakosságához viszonyítottan 112 tagból állt, ebből 56 legnagyobb adót fizető polgár (nyers virilizmus), 56 választott képviselő, és további 22 tisztviselővel egészült ki, kikből tizenötöt hat éves mandátummal a közgyűlés választott: polgármester, főjegyző, három aljegyző, négy tanácsnok, tiszti fő- és alügyész, árvaszéki jegyző, főmérnök, főpénztárnok, közgyám, hetet pedig életre szóló mandátummal a főispán nevezett ki: rendőrfőkapitány, főorvos, fő- és alszámvevő, levéltárnok, két árvaszéki ülnök. A kisebb rangú, de a közgyűlésben szavazati joggal nem rendelkező (és pusztán kivételes esetekben meghívott) tisztviselők választására vagy kinevezésére is megosztott formában került sor.

A legtöbb egyenes állami adót fizetők (virilisták) névjegyzékét az adóhivatalok kimutatása alapján a törvényhatóság igazoló választmánya év végére állította össze és igazította ki. A sorrend megállapításánál csak a törvényhatóság területén fekvő ingatlanvagyon, illetve az ott szerzett jövedelem összes egyenes állami adója és személyes kereseti adója számított. A képesítő oklevéllel – tanár, lelkész, bíró, ügyvéd, gyógyszerész, orvos, mérnök, bányász stb. – rendelkező értelmiségiek adóját kétszeresen vették figyelembe, ugyanakkor a férj vagy apa államadójába a feleség, valamint a kiskorú gyermek államadóját is beszámították, ha vagyonukat ő kezelte. A sorrend összeállítása során az azonos mennyiségű adót fizetők között sorshúzással döntöttek, a kétszeresen beszámított adót fizetők előnyben részesültek.

A képviselő bizottsági tagok megválasztására az országgyűlési választói jog alapján összeírt listákon szereplő választók voltak jogosultak. Mivel a törvény értelmében egy-egy választókerületben 200 választónál kevesebb és 600 választónál több nem lehetett, a már meglévő négy választókerület (országgyűlési választások esetében kettő, első és második avagy felső és alsó) felosztás maradt érvényben: I. a belmonostori kerület, mely magába foglalta a bel- és kül-monostor, valamint a kül-szén városrészeket; II. az óvári kerület, mely állt

az óvárból, illetve a bel- és külmagyar városrészekből; III. a belközépi kerület, részei a bel- és kül-közép, valamint a bel-szén városrészek; IV. a kétvízközi kerület, a kétvízközi és hídelvei városrészekkel. Mindenik választókerület 14-14 bizottsági tagot választhatott. Idővel a beosztás területi határai az új és újabb utcák nyitásával jelentősen bővültek.

A képviselő testület taglétszámát és a választókerületek számát minden népszámlálást követő esztendőben, törvény szerint tehát 10 évenként a népszámlálás eredményéhez kellett igazítani, azonban mindkettő változatlan maradt a korszak végéig, annak ellenére, hogy időközben a város polgári lakossága 1910-re 58 000 fölé emelkedett, és a törvény értelmében immár 230-nál is nagyobb létszámú közgyűlést hívhatott össze. Ekkor már a választók száma mind a négy választókerületben messze meghaladta a törvény által megengedett 600-at. 1892-ben az 1890-es évi és 1912-ben az 1910-es évi népszámlálások alapján a törvényhatóság közgyűlése kísérletet tett a szabályrendelet megfelelő előírásainak módosítására, de a belügyminisztérium egyik alkalommal sem támogatta a javaslatot.

Először az 1892. május 27-i közgyűlésen merült fel a választókerületek számának és a törvényhatósági bizottság taglétszámának kiigazításra megérett problémája. Mivel az 1890. évi népszámlálás eredménye Kolozsvár esetében immár 34 859 lakost számlált, a közgyűlés javaslatban a törvényhatósági bizottság létszámát 140 főre emelte volna – 70 választott és 70 virilista –, továbbá egy újabb választókerületet a IV. kétvízközi és hídelvei kerület kettéosztásával alakított volna ki (IV. kétvízközi, V. hídelvei) úgy, hogy a kerületenkénti választható képviselők számát is módosítsák: az I. II. és III. 16-16-ot, a IV. 8-at, az V. 14-et.

A javaslatot felterjesztették a belügyminiszterhez, ám az mindössze a lakosság számában történt elírásra válaszolt érdemben (a város polgári lakossága kevesebb a bizottság javaslatába foglaltnál, mindössze 32 756, kéri kiigazítani). Az 1892. október 24-i közgyűlésen újabb javaslat született, amely tízzel csökkentette volna a bizottság tagjainak számát, és választókerületenként újraosztotta, ám egy újabb belügyminiszteri válasz ha érkezett is, a közgyűlés fennmaradt jegyzőkönyveiben nem találni nyomát.

Legközelebb az 1902. december 15-én tartott rendes közgyűlésen Várady Aurél (ügyvéd, választott) bizottsági tag indítványozott egy újabb kiigazítást, ezúttal nyolc választókerület megállapítására, ám a közgyűlés egy későbbi időpontra halasztotta a javaslattételt, úgyszólván „amikor a városok új törvényt kapnak” (Közgyűlés 1902. december 25). Egy erre vonatkozó utolsó kísérletre tíz évvel később szánta rá magát a közgyűlés.

Az 1910-es népszámláláskor Kolozsvár polgári lakossága elérte az 58 481 lélekszámot (Népszámlálás 1910: I./422), s így a törvény értelmében immár 234 törvényhatósági bizottsági tag állítására jogosult. Az 1912. január 22-ikei folytatólagosan tartott közgyűlés 15. napirendi pontjában a szakbizottságok javaslatára és a tanács előterjesztésére a 2017-1912. tanácsi szám

alatt megvitatásra került a határozat, mely elérni kívánta, hogy a város törvényhatósági bizottságának létszámát 240-re emeljék, amelynek fele, 120 legnagyobb adófizető lenne, 120 pedig választott képviselő. Hasonlóan, a létező négy választókerület helyett tízet alakítottak volna ki. Az új választókerületeket a következő földrajzi határok között képelték:

I. belvárosi kerület: belmonostori és óvári városrészek, Bartha Miklós utca, Malom utca és a Széchenyi tér, 550 választóval;

II. monostori kerület: külmonostori és kolozsmonostori városrészek, 557 választóval;

III. belközép kerület, melynek tartozékai a belközép városrész, valamint a Hunyadi tér, Tordai út, Petőfi-, Vajda-, Kovács-, Síp-, Rigó-, Lovag-, Cimbalom-, Hangász-, Ásó- és Agyagdomb utcák, 553 választóval;

IV. alsó kerület, bel- és külmagyar városrészek, 575 választóval;

V. felső kerület, bel- és külszén városrészek, 544 választóval;

VI. kétvízközi kerület, mely a kétvízközi városrészt jelentette, a Széchenyi tér és a Malom utca kivételével, 560 választóval;

VII. külközép kerület, a külközép városrész, a Hunyadi tér, a Tordai út, Vajda-, Kovács-, Síp-, Rigó-, Lovag-, Cimbalom-, Hangász-, Ásó- és Agyagdomb utcák kivételével, 550 választóval;

VIII. Erzsébet kerület, azaz a hídelvei városrészből a Rákóczi-, Fellegvári-, Thököly-, Bercsényi utcák, Bornyúmál melletti utcák, Bécsi út, Fellegvári sikátorok, Sáncaalja, Erzsébet út, Lépcső-, Kőmálalja-, Gépész-, Raktár-, Kalauz-, Kalandos-, Vas-, Kárpát-, Új-, Mozdony-, Kismező-, Boldog-, Állomás utcák és a Fűtésztelep, 540 választóval;

IX. hídelvei kerület, a hídelvei városrészből a Ferenc József út, a Baross tér, Nádasztere és melléke, Hegyesdombalja, Kajántói út, Gyufagyár-, Vasút utca, Szentgyörgyhegy, Melegvölgy, Brétfű, Asszúpatak, 545 választóval;

X. Rudolf kerület, a hídelvei városrész fennmaradt utcáival: Rudolf-, Árpád-, Teleki-, Bánffy-, Kis-, Radák-, Halász-, Átjáró-, Varga-, Csóka-, Székely-, Zug-, Kereszt-, Csillag-, Veréb-, Szeszgyár-, Hajdú-, Ősz- utcák, továbbá Kajántóvölgy, Harmadvölgy, Csillaghegy, Kistarcsa, Tölgyesi határ, Tuzokmál, 555 választóval (Közgyűlés 1912 január 22.).

A belügyminiszter elutasító leirata 1912. szeptemberében érkezett meg, amelyet az 1912:LVIII. A városok fejlesztéséről szóló törvény 30. §-ával indokolt, és amely szerint mivel a belügyminisztérium két éven belül törvénytervezetet volt köteles benyújtani „a városok szervezetéről, közigazgatásáról és háztartásáról”, Kolozsvár törvényhatósága is az új szervezeti

keretek között határozhatja meg majd közigazgatását, tehát a hátralevő rövid időre nem látja szükségesnek egy új, ideiglenes állapot bevezetését.

A közgyűlés tiltakozott, és dr. Apáthy István zoológusból, Fekete-Nagy Béla tanácsos polgármesterhelyettesből, dr. Menyhárt Gáspár jogászból és dr. Óvári Elemér tiszti ügyészből álló bizottságot delegált, amelyet megbízott egy panaszirat megszerkesztésével és az illetékes helyre való eljuttatásával. Ez ügyben további kezdeményezés a közgyűlési jegyzőkönyvek alapján nem kimutatható.

Felhasznált források:

Román Nemzeti Levéltár – Kolozs Megyei Főosztály, F1: Kolozsvár város levéltára, törvényhatósági bizottság, közgyűlési jegyzőkönyvek (mikrofilm), 14–1–85: 166–186.

Sz. Kir. Kolozsvár város törvényhatósági szabályrendelete. Az 1870. évi XLII. országos törvénycikk alapján, Ny. Gámán János örököseinél, Kolozsvár, 1873.

Kolozsvár szab. kir. város törvényhatóságának szervezeti és ügyviteli szabályrendelete. Nyomatott Ormós Ferencnél, Kolozsvár, 1888.

Törvénytár:

1870:XLII. A köztörvényhatóságok rendezéséről; 1874:XXXIII. Az 1848:V. törvénycikk és az erdélyi II. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről; 1886:XXI. A törvényhatóságokról; 1912:LVIII. A városok fejlesztéséről; 1915:VI. A törvényhatósági választói jogról. (<http://1000ev.hu> – legutóbbi letöltés: 2017. május 22.)

Sajtó:

Kolozsvár 1867–1918: *Ellenzék, Előre, Kolozsvár, Magyar Polgár, Ujság*

Könyvek, tanulmányok:

Breinich Gábor: A magyar városok szövetkezése a dualizmus korszakában. In: Buzinkay Géza (szerk.), *Tanulmányok Budapest múltjából XXV.* Budapest történeti múzeum és Budapest főváros levéltára kiadványa, Budapest, 1996, 85–114.

Sarlós Béla: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus idejében,* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976